

”יְחִידָה יְחִדִּי נָא אֶל אַמּוֹנָה
וְהִרְבֵּי שִׁיר וְהִיטִיבִי נְגִינָה
הַגּוֹת דָּתוֹ יְהִי דַתְךָ וְרִשְׁיוֹן
בְּכָל עֵת שְׂאֵלִי לְשֹׁפֵךְ תַּחֲנֹנָה
וַיִּקַּל אֶז קְנוֹת כָּל הוֹן וַיִּקָּר
בְּעֵינֶיךָ קְנוֹת חֲכָמָה וּבִינָה”

(ר' יהודה הלוי, רשויות)

אורך ה' בכל לבי, אזמרה שמך אל עליון, קונה שמים וארץ, עם סיום ביאורו של הספר השנים-עשר ב"משנה תורה" להרמב"ם, הלוא הוא ספר קניין, בתוספת ביאור, למען יהיו הכל, קטן וגדול, איש ואישה, בעל לב רחב ובעל לב קצר, קונים דעת וחכמה בתורת רבנו בכל הודם ותפארתם.

העיסוק בקניית קניינים חומריים ממלא את רוב עולמם של המון העם, ולא לחינם חתם הרמב"ם את ספר נזקים בתמרור אזהרה, "שמא ישתהה בשביל ממונו ויבוא לידי סכנה", ופתח את ספר קניין הבא אחריו בתמרור המכוון את הקורא להשתדל לקנות לעצמו קנייני אמת: חכמה ובינה.

רבנו הגדול מסתייג ממאמצי הסרק של הרבה מבני האדם לקנות קניינים:

אין לך שטות גדולה מזו שאדם חלוש הנפש, בנין גופו רופף, נוסע מקצה האקלים השני עד קצה הששי | =מקצה אחד של העולם אל קצהו האחר| ועובר בימים בימי החורף ובמדברות בשרב בקיץ, ומסכן עצמו לחיות הטרף למיניהם כדי שאולי ירויח דינר, וכאשר יקבץ מאותם הדינרין שמסר כל רוחו עליהם, יתחיל לחלקם לאומנים לבנות לו יסוד איתן על בתולת קרקע בסיד ואבנים, כדי להעמיד עליו בנין שיעמוד מאות בשנים, והוא יודע ברור שלא נותר מחייו אפילו כדי לבלות בנין של גומא, היש קלות דעת חמורה מזו?! (הקדמה לפה"מ).

רוב אכזבות האדם, ואולי אף כולן, נובעות ממאמציו לקנות קנייני סרק. הבנת דבר זה באה לידי מיצוי בקביעת אמות המידה המגדירות את הטוב ואת הרע:

אבל מה שיש לזה צרורות מור רבים ובגדים מוזהבים, וזה אין לו המותרות הללו בחייו, אין בזה כל רע ולא עוול, וזה אשר יש לו המותרות הללו לא השיג שום דבר נוסף בעצמותו | =במהותו|, אבל השיג דמיון שוא או משחק. וזה שהוא נעדר מותרות החיים לא חסר לו מאומה חיובי, ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר, "איש לפי

אוכלו לקטו". זהו מצב הרוב בכל זמן ובכל מקום, ואין לשים לב לכודדים כמו שביארנו (מו"נ ג,יב).

ספר קניין נחתם בהלכות עבדים, תופעה שהייתה נפוצה בעולם הקדום, ובאה התורה והנחתה אותנו ללכת בדרך אצילית ביחס לעבד, דברים שיש בהם תקנה לנזקק ולחברה. מהיבט אחר, אמנם התופעה הגסה של העבדות חלפה מן העולם המודרני, אבל פנים אחרות באו לכאן, מעודנות ומתוחכמות יותר. התעשייה עתירת הטכנולוגיה, המכונה היטק, שאנו חבים לה הרבה מן הנוחות שאנו חיים בה ויש בה כדי לפרנס כותב שורות אלו, מציגה בסמוי ובגלוי את העבדות החדשה, הממכרת.

ממוקד מטרה, מרוכז מחשבה, יום אחר יום הוא עובד / קם השכם, חוזר בליל, מותש, אובד / נכבל בהטבות תנאי שפע מסממים / ונכלא כבחדר זכוכית שנים אחר ימים / מכלה את ימיו בחלום, ברעש, במציאות מדומה / ושוכח את הפשוט, את הנוכח, את הדממה / יותר משהוא מתעסק להשיג הרבה מהומה / הוא בורח משאלות של למה ולמה באימה / לכאורה, מפקיד את עצמו באילוץ החיים בלית ברירות / למעשה מתאמץ להשיג מותרות / ואם יש לו כאלו, חסרות אחרות / וכך אפילו ההכרחי נעשה בסבל ומהמורות / מתאמץ להשיג עתיד רחוק וטוב / ושוכח את ההווה הקרוב / ומי יודע אם יזכה לחיות כדי הנאה ממחצית שאיפותיו / ואם יזכה, יגיע באפיסת כוחותיו / שוכח לטפל בנצח ורוחה מיום ליום את האמת / נקשר לדמיון רוחו, יציר כפיו, "אשר הוא גם יצר הרע באמת" (מו"נ ב,יב).

פושע בשפע, ונגוע בעונג. מי יפרוץ מעגל קסמים זה, ישיל אסוריו מעליו ויכיר בחירותו-אחריותו. כמה נעים להיות עבד באצטלה של אדון. ומה גדול הוא האיש, יהא אשר יהא, אשר "פָּרַק מֵעַל צְנָאָרוֹ עַל הַחֲשֻׁבוֹנוֹת הַרְבִּים אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ בְנֵי הָאָדָם" (סוף ספר זרעים).

היחלצות האדם ממעגל החיים, בו האדם הופך להיות מכור ככל שהוא קונה יותר, אפשרית רק אם יחתים האדם את תודעתו בחותם זיכרון קונו. נשגבה וגדולה רוח ה' באדם. "עבד ה' הוא לבד חפשי", כתב המשורר רבי יהודה הלוי. ואף אם כלפי חוץ הוא חי כאחד האדם, רוחו בו לחיות באמת. השגת תודעה זו נעשית במאמץ של השכלה והתבוננות, כפי שהנחה הרמב"ם בסוף ספר המדע: "לְפִיכָךְ צָרִיךְ הָאָדָם לִיְחַד עֲצָמוֹ לְהִבִּין וְלְהַשְׁכִּיל בְּחֻכְמוֹת וּתְבוּנוֹת הַמּוֹדִיעִין לוֹ אֶת קוֹנוֹ פְּפִי כַח שֵׁישׁ בְּאָדָם לְהִבִּין וְלְהַשִּׁיג". הרמב"ם פותח את ספר קניין בדברי חכמה ובינה (ראה ביאורנו שם), וגם אזהרת חכמים, "וכל שלא חס על כבוד קונו - רתוי [ראוין] לו שלא בא לעולם" (משנה חגיגה ב,א), נתפרשה על ידו בהתפעלות רבה ובכיוון מחשבה זה:

התבונן בביטוי הנפלא הזה האמור בעזר אלהי באמרו "כל שלא חס על כבוד קונו". הכוונה בזה, מי שלא חס על שכלו, כי השכל הוא כבוד ה'. וכיון שאינו יודע ערך הדבר הזה שניתן לו, הרי הוא מופקר בידי תאוותיו ונעשה כבהמה. וכך אמרו: "מאי שלא חס על כבוד קונו"? זה העובר עברה בסתר. ואמרו במקום אחר: "אין המנאפים מנאפים עד שתכנס בהם רוח שטות". וזה אמת, לפי שבעת התאוה, איזו תאוה שתהיה, אין השכל שלם.

זהו קניין האמת, כמו שאמר החכם מכל אדם והעשיר המופלג (משלי ב, ג-ד):

אִם תִּבְקֶשׁנָה כְּכֹסֶף וְכַמְטָמוֹנִים תִּחְפְּשֶׁנָּה

אִז תִּבִּין יִרְאֵת ה' וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא.

על דרך הביאור, כבר עמדנו בספרים הקודמים, ולכן נסתפק כאן בדברים המיוחדים לספר זה. אפשר שהלומד הלכות אלו יתאמץ ויבין את כולן, ולעולם לא ישאל את עצמו היאך אפשר להביאן לידי ביטוי בחיי המעש. לנוכח זאת, התאמצנו התאמצות יתרה להזמין את הלומד להבין את התמונה הגדולה של המשפט ויסודותיו, על אף המסגרת המצומצמת שקבענו לעצמנו. עשינו זאת הן על ידי ביאור הבוחר מונחים עכשוויים, כגון "מעסיק" ו"משקיע" במקום "בעל בית" ו"בעל המעות", וסיכומים וכתרות משנה המספקים מבט רחב על ההלכות, הן בצירוף נספחים המסייעים למימוש ההלכות בחיי המעש: חוזה מכירת דירה וחווה מכירת רכב. אלו קוראים לאדם לממש את לימודו, כי כבר אמרו חכמינו ש"לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה" (אבות א, יז) ושהתלמוד קודם למעשה, מפני ש"התלמוד מביא לידי מעשה" (תלמוד תורה ג, ג).

אך נוסף על שייכותן של ההלכות הללו בחיינו, הרבה מהן נתפסות כמייגעות, "יבשות", שאינן מרוממות את הנפש בגלל היותן עמוסות פרטי פרטים. נדמה לי שחבל ההיחלצות ממחשבה זו הוא מאמר חכמים: "כל השונה הלכות, מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שנאמר: 'הליכות עולם לו' (חבקוק ג, ג) - אל תקרי 'הליכות' אלא הלכות".

וכפי שכבר כתבתי בהקדמה לספר "משנה תורה" בכרך אחד (עין שם בהרחבה), משמעותה של אמירה זו אינה משחק מילים דומות (הליכות/הלכות) אלא עמידה על מהותה של ההלכה ועל ייעודה. שינון ההלכות מלאות הפרטים, רב כוחו (= "מובטח לו") להביא לסלילת שבילי מחשבת האמת בהבנת המציאות ולידי תפיסה נכונה של החיים (= "הליכות עולם"). עיון במקורו של הפסוק מגלה שנושא הפסוק אינו הצדיק כי אם ה', הפועל בעולם ומנהיגו. חכמים הסבו פסוק זה ודרשוהו על מי ששונה הלכות, מפני שהוא הולך בדרכו של ה' (עין הלכות דעות א, א-)

יג). ואכן מטרתו של האדם להבין את דרכו של ה' בעולם (הליכות ה' בעולם) ע"פ התורה, ומתוך כך לעצב את חייו (הליכות עולמו של הלומד) כשם שהוא מנהל את חייו לפרטי פרטים. בכל אחד מהם, בכל מעשה, דבר קטן ודבר גדול, יש לתורה מסר.

אין לנו ספר תמציתי וברור כספר "משנה תורה", שאפשר להתבונן בו ולהבין ממנו את התמונה הגדולה של היהדות המזמינה אותנו לעצב את תפיסת החיים.

◆ שלמי תודה ◆

אשבח עושי מצווה שנתאמצו לשם ה'. כדרכי, בכורת התודה מגיעה לד"ר יחיאל קארה הי"ו, חוקר בכיר באקדמיה ללשון העברית, אשר יגע על מלאכת הניקוד הקשה ואף הגיה וערך את לשון הביאור. תודה מיוחדת לשותפיי מ"מכון משפטי ארץ" שבעפרה בראשות הרב אברהם גיסר, שעמלו על הביאור וההגהה עד תום. הרב אריה יואלי ביאר כמעט את כל הספר, ויחד עם הרב אב"י ונגרובר, שביאר את הלכות שלוחין ושותפין, נשלם הביאור. בהגהת הדברים סייעו גם הרב איתי אליצור והרב דוד שטיינמן. עוד אודה לאנשי המכון: לרב חיים בלוך על עצותיו המאירות, ולרבנים ד"ר איתמר ורהפטיג והלל גפן על כתיבת הנספחים. תודות גם לרב בכור דזורייב על הביאור הראשוני של מחצית מהלכות שכנים, לרב אריה כהן על הגהת הלכות עבדים, לרב עמנואל מזרחי, שסייע בכל מאודו להבאת הספר לצורתו הסופית, ולהלל גרשוני על עריכת נוסח הרמב"ם.

אודה גם לעוזרים ולמגיהים ר' משה ארנד ועופר חדר ולכל מי שהגיהו חלקים מן הספר, למחצה או לשליש או לרביע. תודה לגב' הילה בירן על רעיון לבה הנפלא בעיצוב המיוחד של כריכת הספר ולמר יצחק וייספיש על מאמציו המרובים בהפקת הספר במסירות. תודה לעו"ד משה ליפשיץ הי"ו אשר תרם בנדבת ליבו להאצת מאמץ הביאור. ואסיים בשבחה של אכסניה של תורה, ישיבת "אור וישועה", בראשות מו"ר הרב אליהו רחמים זייני, אשר נטלה על עצמה את ניהול ההוצאה לאור. תהא משכורת כולם שלמה מעם ה' אלוהי ישראל, וזכות הנשר הגדול תהא חופפת עליהם.

ואחרונים חביבים, הלוא הם בני ביתי. יברך השם את נוות ביתי, ישמרה צור, המלווה את עבודתי הקשה במפעל זה, ואת ילדינו היקרים. יהי רצון שנהיה אנחנו וצאצאינו כולנו אוהבי השם ולומדי תורתו לשמה.